

УДК 316.36:27–45

ІДЕАЛ ШЛЮБНО–СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ХРИСТІАНСЬКІЙ ДУМЦІ

THE IDEAL OF THE MARRIAGE–FAMILY RELATIONS IN THE CONTEMPORARY SOCIAL CHRISTIAN THOUGHT

Кислий А. О.,

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна), e-mail:
a.kysliy@ukr.net

Kysliy A. O.,

PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
candidate for a doctor's degree of the Department of
Theology and Religious Studies, National Pedagogical
Drahomanov University (Kyiv, Ukraine), e-mail:
a.kysliy@ukr.net

Визначено актуальність та проблеми вивчення ідеалу шлюбно–сімейних відносин у сучасній християнській думці. З'ясовано основні положення християнського вчення про шлюб та сім'ю. Доведено, що ідея шлюбу в християнстві є найбільш високим суспільним ідеалом, де релігійно–моральний і природний компоненти складають нерозривну єдину загальну задуму Бога про сім'ю, де відбувається підпорядкування тілесної сторони людини вищим духовним цілям побудованих на основі любові, вірності, самозречення. Розглянуто богословський абстрактний ідеал шлюбно–сімейних відносин та основні виклики сучасного суспільного життя, що стають серйозною перешкодою у його визначенні.

Ключові слова: ідеал, суспільний ідеал, ідеал шлюбу, ідеал сім'ї, шлюбно–сімейні відносини, сучасна християнська думка.

The actuality and problems of the study of the marriage–family relations ideal in the contemporary Christian thought have been determined. The basic principles of the Christian doctrine of marriage and family have been ascertained. It is proved that the idea of marriage in Christianity is the highest social ideal in which the religious and moral, and natural components form an inseparable essence of God's unified common plan of the family, where the subordination of the man's bodily side to the higher spiritual goals, built on the basis of love, loyalty, renunciation, takes place. The theological abstract ideal of the marriage–family relations and the main challenges of the contemporary social life, which become a serious obstacle in its determination, have been examined.

Keywords: ideal, social ideal, ideal of marriage, ideal of family, marriage–family relations, contemporary Christian thought.

Європейський вектор розвитку українського суспільства, руйнування прикладів соціалістичного співтовариства, практична невиправданість західної та вітчизняної філософської думки, поява безлічі постмодерних сучасних оригінальних думок заставляють ще раз переглянути уявлення про сім'ю, що переживає глибоку кризу. Сьогодні, коли статистичні дані свідчать щодо зростання кількості розлучень, абортів, сімейного насильства, сирітства, узаконення «подружжя» осіб однієї статі, важко знайти приклад подружніх відносин гідних лягти в основу сучасної сім'ї.

Традиційний інститут сім'ї останнім часом перебуває в центрі уваги християнства, а ідея християнської сім'ї як особливого середовища може претендувати на окремий соціальний ідеал. Християнство має величезний досвід розробки теоретичних ідей та їх практичної реалізації, тому концепція християнського подружжя дуже

велика й добре опрацьована. Сім'я визнається християнством як перша і природна спільнота, що займає центральне місце у суспільному житті. Цей прообраз будь–якого суспільного устрою стоїть біля витоків життя людської особи та має особистий і первинний суспільний характер [2, с. 143–144; 5; 6, с. 28]. Джерельною базою християнства у цьому питанні є Біблія, спадщина Отців Церкви, рішення Соборів, численні церковні документи та напрацювання сучасних богословів, теологів та філософів. Тема християнського розуміння шлюбно–сімейних відносин досліджується в різних галузях світоглядних знань: А. Анісін, В. Воробйов, П. Гумеров, Д. Джонсон, Т. Дорофеева, Ф. Козирев, А. Кьостенбергер, О. Липка, І. Мейєндорф, В. Нагевіченє, М. Страхов, С. Троїцький, В. Шинкар та ін.

Не дивлячись на те, що християнські цінності є традиційними для українського суспільства, сьогодні у вітчизняному релігієзнавстві аналіз феномена ідеалу сім'ї, що залишається основою широкого дискурсу як у світській, так і в релігійних сферах, проаналізований недостатньо. Отже, метою статті є дослідження проблеми ідеалу шлюбно–сімейних відносин у сучасній соціальній християнській думці, що дозволяє побачити специфіку багатьох проблем суспільного життя та з'ясувати можливі шляхи їх вирішення.

Релігійно–моральна складова християнської сім'ї в сучасних основних положеннях різних конфесій у принципі однакова, адже базується на Біблії. У ній дуже часто використовується шлюб як символ особливої внутрішньої близькості сім'ї і Церкви, як взаємовідносини між Богом (чоловік) і Ізраїлем (дружина), Ісус Христос показується як наречений, а Церква як його наречена, Небесне Царство як весілля. Шлюб згадується в зв'язку з такими наріжними моментами, як втілення, спокутування, друге пришествя, поєднання душі з Христом у майбутньому. У цьому можна бачити те, що шлюб це образ божественного, надлюдського як на землі, так і на небі, у вічності. Сім'я не лише створена Богом як таємнича, небесна, вічна, вона створена для Бога. Сім'я возвеличується, підноситься на рівень священнодійства, має характер безпосереднього зв'язку між Творцем та людиною. Таким чином, християнство заповнило язичницькі і старозавітні уявлення про шлюб піднесенням його до союзу Христа і Церкви [5, X. 2].

Біблія стверджує, що шлюб як основа сімейного життя був встановлений Богом на засадах спільного співжиття з перших днів людського буття. Із спілкування та єднання у спільноту двох людей, що створені Богом один для одного, починається історія людського суспільства. Тобто повноцінне виправдане Богом життя людини розпочинається із благословення на спільне життя чоловіка та дружини метою яких є продовження людського земного роду: «Плодіться і розмножуйтеся, і наповнюйте землю, володійте нею» (Бут.1,28). Біблійний символ сімейно–родинного життя показує тісний взаємозв'язок між чоловіком і жінкою в плані творіння.

Гідність християнського шлюбу полягає в тому що: по–перше, встановлення шлюбу Богом прямо вказує на його глибокі моральні основи, адже Бог міг дати людині лише такі настанови, які служили б вищим і моральним цілям. По–друге, встановлення шлюбу вже при самому створенні перших людей ясно показує на його прямий зв'язок з метою створення останніх. Шлюб укладено в такому первісному стані людини, коли її природа не мала в собі нічого такого, що вимагало б виправлення, викорінення або обмеження, отже, первинна мета Бога у створенні шлюбу полягала у сприянні та допомозі людині у здійсненні та виконанні Богом встановлених завдань [4].

Символічні та лаконічні біблійні настанови, що виражають лише загальні уявлення про сутність, значення і цінність шлюбно–сімейних відносин, підкреслюють важливість і пріоритетність родини для людини і суспільства не знайшли повного, систематичного та розвиненого учення в працях Отців Церкви. В них сім'я описується через розуміння Бога та розглядається в контексті більш важливих питань, таких як: гріхопадіння, апологія цнотливості тощо, що відповідали історичним умовам та були викликані необхідністю відстояти ідеалхристиянськоїцнотливостіпередязичницькою природою та закріпити йогоу свідомості Церкви. З цих причин сім'я часто відходила на другий план богословських аксіологічних роздумів.

Розвиток християнської думки та її церковне практичне втілення вимагали з'ясування загальних принципів й привели до процесу формування конкретних норм християнської сім'ї, які в подальшому були викладені в настановах Вселенських та Помісних Соборів. Генезисом Церкви стала догматизація християнського вчення, намагання зберегти монополне право на його застосування. Вона сформувала обряди, культову діяльність і свою політику щодо сім'ї. Християнські конфесії, маючи власні релігійні ідеї, погляди, догми, впливають на людину та її сім'ю церковним шлюбно–сімейним статутом і вимогою до духовно–релігійного становлення особистості.

В силу історичних та світоглядних особливостей західне християнство значно раніше зацікавилось питанням шлюбно–сімейних відносин і сьогодні визначає такі характерні риси подружжя, як: повнота, коли чоловік і жінка в усіх своїх духовних і тілесних проявах віддають себе один одному; єдність, коли сім'я стає «одним тілом» (Бут. 2, 24); непорушність і вірність, тобто цілковите взаєморозуміння та взаємна самовіддача; плідність, тобто спільна участь у продовженні природного творіння [2, с. 145].

Принциповим у сучасному вченні основних християнських конфесій є питання розуміння суттєвої сторони філософії сім'ї – її мети. Православна соціальна думка підтверджує те, що головною метою шлюбу є різносторонні подружні відносини. Спільне життя та спілкування в шлюбі, заснованому на християнській любові, веде до досягнення створення інституту сім'ї, ознакою якого є народження та виховання дітей [5, X. 4].

Про мету православного шлюбу вдало говорить С. Троїцький: «Не можна говорити про народження як про моральну мету шлюбу, яку вільно ставить собі людина, а можна говорити про нього лише як про мету онтологічну, об'єднану з шлюбом в силу незалежного від волі людського інстинкту, притаманного його природі. Строго кажучи, дитина не мета шлюбу, а додаток до шлюбу, як пише Василь Великий, можливий, але не обов'язковий його наслідок» [8, с. 123].

На основі доктринальних і юридичних визначень І. Юрковича можна вважати, що у католицизмі сьогодні діє класична триєдина мета шлюбу: народження і виховання дітей; взаємна допомога; приборкання плотського бажання [10, с. 486]. Об'єктивна сутність подружжя полягає у тому, що воно створюється для народження і виховання дітей. Тобто повноцінне життя сім'ї починається з народження дитини, що є ціннісно–важливим для всієї родини та суспільства. Але народження дітей не єдина мета подружжя, адже іноді у зв'язку з цілою низкою причин бажані діти не з'являються на світ для довершеності подружнього життя. Тому католики у руслі сучасної соціальної політики дозволяють родинам всиновлювати покинутих дітей [2, с. 146].

Неоднозначно розуміється сім'я в християнській моральній аксіології. Деякі теоретики вбачали у сім'ї й певну загрозу збереження соціальної значущості цнотливості. Створення сім'ї стає перешкодою для більш важливих вищих аскетичних ідеалів, де плоть вважається нечистою. З одного боку, у найбільш ригористичних вченнях, йдеться про утримання від одруження (ототожнюється з розпустою), з іншого – ідея прийняття шлюбу як протидія розпусті. Апостол Павло радить залишатись цнотливим, і тим, хто не вступив до шлюбу і тим, хто одружився. Шлюб не є гріхом, але йому шкода тих людей, які в нього вступають. У той же час Августин Блаженний вважає, що шлюб слід прославляти, бо він робить з пороку похоті певне благо. Сьогодні високо оцінюється подвиг добровільної безшлюбності і визнається особлива роль чернецтва (целібату) як в історії, так і в сучасності християнського життя. Разом з тим, сучасне християнське вчення закликає не ухилятися від шлюбу як кращого приречення земного життя та забороняє гріховні помисли і вчинення перелюбу. Засуджується і вважається неприпустимим зверхне, критичне чи негативне ставлення до шлюбно–сімейних відносин [5, X. 1].

Християнський підхід передбачає, що через шлюб можливе вдосконалення природи людини і приборкання її гріховних пристрастей. Тут незаперечується фізична сторона шлюбу, але інша людина (чоловік чи дружина) не повинна сприйматися як засіб для задоволення пристрастей. Шлюбний шлях духовної досконалості є рятівним і, напевно, в цьому сенсі нічим не поступається цнотливості.

Людина, створена за образом і подобою Бога, наділена даром свободи постійного вибору, може вирішити, як використовувати цю свободу.

Звідси цнотливість – це світосприйняття, що дає єдину картину життя: ціннісної і етичної ієрархії, взаємозв'язку подій і причин, сенсу всього існуючого. Вона виражається у відновленні цілісності людини, втраченої з гріхопадіння, набуття себе єдиною плоттю з іншою людиною при взаємному прагненні до Бога. І ця єдність пронизує, безумовно, всі сторони двох люблячих людей, це єднання, що виходить від Бога і стає не жадобою, а самовіддачею один одному.

Окремим і досить важливим питанням є роль жінки у сімейних відносинах. У християнській думці констатується про низький статус жінки в порівнянні з чоловіком в язичницькому світі. Християнство, здійснивши глибоке релігійне обґрунтування покликання жінки через шанування Пресвятої Богородиці як вищого ступеня моральної чистоти, духовної досконалості і святості, благословило жіноцтво в особі матері [5, с. 33]. Але історичні та філософські дослідження показують, що жінка в патріархальній християнській сім'ї знаходилась у моральному пригніченому становищі. Сьогодні в силу різних обставин багато жінок змушені працювати, щоб самостійно прогодувати своїх дітей і забезпечити власну старість. Зайнятість дружин і матерів в професійній сфері, з одного боку, забезпечила їм фінансову незалежність, а з іншого, негативно позначилося на інституті самої сім'ї.

Дружина не нав'язується чоловікові, з його боку спочатку очікується вільне бажання самостійного пошуку як вияву моральної свободи. Першій людині дружина дається не відразу. Адам повинен був усвідомити, відчути потребу та показати необхідність мати дружину. Для отримання повноти і цілісності людини потрібен відповідний помічник. Отже, призначення помічниці в тому, щоб разом з нею знайти якесь нове буття. Слід звернути увагу на те, що не дружина повинна пристати до чоловіка, як слід було б очікувати, адже вона створена після нього і з нього, а чоловік приліплюється до дружини: «і пристане (чоловік) до своєї жінки, і стануть вони одним тілом» (Бут. 2. 24). Таким чином, сутність шлюбу полягає в цілісному і повному єднанні двох людських особистостей [4].

Перший шлюб Господь благословив в раю, серед добробуту і достатку, друге благословення законного шлюбу Він здійснив через Ісуса Христа в Кані Галілейській, усунувши убогість, заповнивши відсутню духовність. Вчинення дива символізує, що шлюб сам по собі теж є чудо перетворення, результатом якого є радість [3, с. 135].

Головна суть шлюбу і сім'ї на думку професора С. Троїцького – це одне і те ж слово, одне і те ж поняття, одна і та ж життєва сила – любов. Любов і є те, що створило сімейне життя і шлюб в Раю, те, що здійснило, незважаючи на гріх, сімейне життя на Землі, і те, що заповнить її, здійснить і зробить вічною радістю Царства Небесного на Небі [8]. Є сенс звернути увагу також на те, що Біблія не робить розбіжностей між «агапе» (самопожертвування) та «філія» (дружба). Ці слова, вживані в грецькому

варіанті Біблії, взаємозамінні. Тому не випадково в багатьох варіантах для всіх суб'єктів любові (чоловік і жінка, батьки та діти, Бог і людина) застосовується одне слово – любов. Любов, що концентрується на справах, а не на почуттях, може пройти через всі випробування, зберігає шлюб непорушним, є вічним джерелом сили, вона заснована на розумі і рішучому вольовому виборі. Сім'я як домашня церква – це єдиний організм, члени якого живуть і будують свої відносини на основі закону любові, що проявляється також у зв'язку між поколіннями у щирій турботі про літніх членів родини як джерело добробуту родини й усього суспільства [2, с. 148–149].

Християни увічнювали шлюб церковним благословенням і спільною участю в Євхаристії. Формування християнської шлюбної традиції завершилось офіційним визнанням нового таїнства вінчання як однієї з форм церковного благословення шлюбу, бути саме християнською сім'єю. Таким чином, кінцева мета християнського шлюбу – це святість подружжя, що досягається за допомогою всіх подій подружнього та сімейного життя. Таїнство вінчання сьогодні часто викладається людям без будь-якої катехізації та перевірки серйозності їх церковних і сімейних намірів, воно не дає яких-небудь благ, не позбавляє труднощів, не вберігає від розлучення, досить часто має негативні наслідки та канонічні непорозуміння. Протестантські церкви, не визнаючи християнський шлюб таїнством, що виходить за межі біблійного вчення, вважають, що в інституті шлюбу немає нічого такого, що б особливим чином давало благодать, а у католиків і православних відбувається підпорядкування владі Церкви, а не Господу, який був главою Церкви.

Шлюб вносить певні зміни в життя людей, оскільки вони починають належати одне одному, що веде до взаємних соціально значущих прав і обов'язків і суспільство починає ставитися до одружених як до чоловіка і дружини. Шлюб репрезентує собою вид соціальних відносин, що включає в себе три стадії: укладання шлюбу, подружнє життя, розірвання шлюбу. Ідеальним вважається шлюб, який включає в себе лише перші дві стадії. Третя – не обов'язкова, але можлива. Тайна подружжя дарує чоловікові та жінці благодать, необхідну для того, щоб «жити разом, доки природна смерть їх не розлучить». Б. Рассел у роботі «Шлюб і мораль» вважає, що «незалежно від того, які вчинки скоєні одним з подружжя, чи є хто-небудь з них психічно ненормальним, сифілітиком або закоренілим алкоголіком, чи живе він (вона) з іншою людиною, – пута, що зв'язують подружжя, нерозривні, тому що священні. Правда, при певних обставинах можливе роздільне проживання подружжя, але дозвіл на розлучення і повторний шлюб ніколи не дається, що є причиною багатьох нещастя, які слід переносити покірливо» [7, с. 105]. Не дивлячись на високі цінності освяченого подружнього життя, практично нормою сьогодні є розлучення. Наприклад, сучасне православ'я негативно ставиться до розірвання шлюбу, але, на відміну від інших християн, окреслює низку

причин, що дозволяють це зробити, а відповідно проводить офіційне розлучення та дозволяє повторний шлюб як засіб (ліки) від розпусти.

Руйнування сімейних зв'язків неминуче пов'язане з порушенням нормального розвитку дітей і має певною мірою невинуватий відбиток на все їх подальше життя. Адже роль сім'ї у становленні особистості виняткова, її не можуть замінити ніякі інші соціальні інститути. Тому серйозним викликом суспільству стала відмова батьків від своїх дітей і небажання дітей залишатися зі своїми батьками. Католики вважають, що «права дитини, яка має народитись, беззаперечні: їй треба гарантувати оптимальні умови для життя стабільністю родини, заснованої на шлюбі, і взаємодоповнюваністю двох осіб, батька і матері» [2, с. 156–157]. В сучасних умовах для цього потрібне створення системи підтримки батьків, надання моральної та матеріальної допомоги зі сторони суспільства і держави сім'ям, що знаходяться в кризовій ситуації. В той же час це практично неможливо без вияву здорових стосунків між батьками і дітьми. Таким чином, підтверджується тенденція, яка триває і донині, а саме – віднесення сім'ї до приватної сфери як протилежної публічній. Разом з тим через підтримку політики втручання держави у сім'ю реалізується інша ідея – виведення сім'ї з маргінальних об'єктів суспільства.

Католицька Церква усвідомлює те, що це виклик усім християнським церквам і для зміцнення сім'ї їй потрібно об'єднатися з усіма християнами, відкритими до співпраці, насамперед православними, що зберегли таїнство подружжя. З огляду на ці аргументи найвищої важливості, співпраця та взаємна підтримка не лише можливі, але й нагальні та необхідні. В роботі «Amoris Laetitia» Папа Франциск вважає, що у питаннях вирішення сімейних проблем необхідно розпочати із самокритики, яка дозволить побачити причини сімейних негараздів, біля витоків яких стоїть робота самої Церкви. Сьогодні потрібно бути реалістами, а способи подачі християнських переконань і відношення до людей вимагають серйозного переосмислення. Ідеал шлюбно-сімейних відносин, що пропонує християнське богослов'я є надто абстрактним, штучним, далеким від сучасної суспільної реальності, конкретної ситуації і дійсних можливостей сімей. Така надмірна ідеалізація привела до того, що шлюб не став більш бажаним і привабливим [9].

У питанні шлюбу між людьми різної віри вважається, що тільки спільна єдина віра є найважливішою умовою справді християнського та церковного шлюбу, сім'ї, що може стати «домашньою Церквою». Відсутність єдиного мислення представляє серйозну небезпеку цілісності шлюбного союзу. Тому Церква проголошує своїм обов'язком закликати віруючих вступати в шлюб тільки з тими, хто розділяє їх християнські переконання [5, X. 2].

Повне і тісне поєднання двох людей в шлюб, звичайно має і тілесну сторону. Тому

християнський світ багато уваги приділяє не моральним темам сім'ї, а її сучасним біологічним аспектам. Першочерговою потребою назріла необхідність внести ясність у питання «контролю народжуваності» – застосування протизаплідних засобів. У сучасному християнському розумінні людини та людської сексуальності заперечується використання різних форм контрацептивних засобів. Священство намагається розібратися в медичних показниках протизаплідних засобів: неабортивні протизаплідні засоби можуть допускатися як можливий менший гріх, а абортивні не допускалися ні в якому разі, адже це великий гріх [5, XII.2]. З іншого боку виправдовуються природні методи регулювання народжуваності, що можуть мати позитивні особисті, сімейні та соціальні наслідки [2, с. 155–156]. Тому закономірно виникає етичне питання кількості дітей. В якості ідеалу християнської сім'ї пропонується багатодітна родина. Але сучасне богословське середовище вважає, що така сім'я є пережитком архаїчного, нецивілізованого, дохристиянського суспільства. Подібні переконання серед християн мають глибокі сучасні світські соціальні коріння, що полягають у використанні лише виховувати дітей в світлі християнського вчення, а й викликані необхідністю дати їм гарну, часто платну, освіту, матеріально забезпечити, створити гідні умови для життя.

Досить толерантно висвітлюється питання гомосексуальних відносин. Необхідними вважається повага до людської гідності осіб з гомосексуальними нахилами та спонукання їх до дотримання Божого Закону, особлива увага звертається на цнотливість, але це аж ніяк не означає визнання такої поведінки законною. Вона не відповідає моральним принципам і не виправдовує вимогу визнати право на шлюб між особами однієї статі та прирівняти такий союз до родини. Причиною таких поглядів є суспільні, церковні та природні аргументи, адже засвідчується об'єктивна неможливість таких відносин стати плідними для нового життя, відсутні риси міжособистісного розвитку на фізико-біологічному, так і на психологічному рівнях [2, с. 152–153; 5, XII. 9; 6, с. 43–46]. Але, як стверджує Т. Дорофеева, в даний час деякі ліберальні протестантські церкви не вважають моногамні одностатеві відносини грішними чи аморальними. Крім того, ці церкви допускають до пастирського служіння відкритих гомосексуалістів [1, с. 62].

Багатьох вражаючих успіхів у підтримці здоров'я сім'ї, у бажанні того, щоб як можна більша кількість подружніх пар могли мати здорових дітей, досягла медицина. Разом з тим, сучасні наукові дослідження та їхнє практичне застосування в репродуктивній сфері створили нові складні питання як особистої, так і суспільної моралі. Християнство закликає захищати священний дар життя і гідності людини. Будь-які репродуктивні технології є морально неприйнятними для всіх християнських конфесій, адже усякі штучні втручання, а найбільше переривання вагітності,

порушують право дитини на народження як з біологічної, так і юридичної точки зору. Християнство дивиться на аборт як на вбивство, тобто злочин і дуже серйозне порушення моралі. Це явище суперечить не лише ідеї відповідального продовження роду, а й значною мірою спричиняє поширення ворожого до життя менталітету і становить серйозну загрозу майбутньому цивілізованому суспільному співіснуванню. Але православна думка допускає в окремих випадках, наприклад загроза життю матері при народженні дитини, вибір між абортom і ризиком пологів [5, XII. 2].

Для християн шлюб став не лише таїнством любові, засобом продовження роду і задоволення природних потреб, але й юридичним договором. Держава, керуючись християнським вченням і не допускаючи прийняття положень, що прямо суперечать християнським нормам шлюбу, визнавала шлюб офіційним, законним. Хоча все більше сьогодні поняття шлюбу як договору розуміється як союз, завіт [6, с. 37].

Таким чином, ідея шлюбу в християнстві є найбільш високим суспільним ідеалом, де релігійно-моральний і природний компоненти складають нерозривну суть єдиного загального задуму Бога про сім'ю, де відбувається підпорядкування тілесної сторони людини вищим духовним цілям, побудованих на основі любові, вірності, самозречення. Стосунки подружжя в ідеалі повинні стати подібні відношенню Христа і Церкви. Чоловік і жінка, які створили сім'ю, уклавши шлюб, покликані стати малою церквою, прикладом для оточуючих. Руйнування ж сім'ї веде до порушення всього світового порядку, адже в сучасних умовах релігія проводить чітку взаємозалежність між сім'єю і буттям в цілому.

Вироблення конкретних аспектів ідеалу шлюбно-сімейних відносин, як найважливішої складової християнського суспільного ідеалу ускладнюється глибоким вкорінням в соціумі, в тому числі українському, егоїзму, матеріалізму, плюралізму довільних думок і концептуальних поглядів на життя. Складність полягає не лише у цілісному визначенні ідеалу, а й можливому його застосуванні, хоча перехід від теорії до практики важкий вже сам по собі.

Список використаних джерел

1. Дорофеева, ТГ., 2014. 'Этика семейных отношений в мировых религиях: [монография]', Пенза: РИО ПГСХА, 180 с.
2. 'Компендиум соціальної доктрини Церкви', 2008, К.: *Кайрос*, 549 с.
3. Нагевичене, ВЯ., 2001. 'Христианская религиозность как духовное становление личности, брака и семьи: [монография]', *Рос. филос. о-во и др.*, Екатеринбург: Банк культурной информации, 208 с.
4. Неганова, Е. 'Идеал брака в православии', *Доклад на богословской конференции «Учение Церкви о человеке» (Москва, 5–8 ноября 2001 г.)*. [online] Доступно: <http://www.kiev-orthodox.org/site/family/461/>
5. 'Основы социальной концепции Русской Православной Церкви'. [online] Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
6. 'Основы социального учения Церкви Христиан Адвентистов Седьмого Дня России', 2009, Москва, 288 с.

7. Рассел, Б., 2004. 'Брак и мораль', *Пер. Ю. В. Дубровина*, М.: *Кraft*, 413 с.
8. Троицкий, СВ., 2001. 'Христианская философия брака', *Клин: Христиан. жизнь*, 221 с.
9. Франциск Папа Римский, 2016. 'AMORIS LAETITIA. О любви в семье', *Послесинопальное Апостольское обращение, НО Издательство Францисканцев*, Москва, 256 с.
10. Юркович, И., сост., 2000. 'Каноническое право о Народе Божьем и о браке', 2 изд., испр., М.: *Истина и Жизнь*, 623 с.

References

1. Dorofeeva, TG., 2014. 'Etika semejnih otnoshenij v mirovyh religijah: [monografija] (Ethics of family relations in world religions: [monograph])', Penza: *RIO PGSHA*, 180 s.
2. 'Kompendium social'noi' doktryny Cerkvy (Compendium of the social doctrine of the Church)', 2008, K.: *Kajros*, 549 s.
3. Nagevichene, VJa., 2001. 'Hristianskaja religioznost' kak duhovnoe stanovlenie lichnosti, braka i sem'i: [monografija] (Christian religiosity as the spiritual formation of a person, marriage and family: [monograph])', *Ros. filios. o-vo i dr.*, Ekaterinburg: *Bank kul'turnoj informacii*, 208 s.
4. Neganova, E. 'Ideal braka v pravoslavii (The ideal of marriage in Orthodoxy)', *Doklad na bogoslovskoj konferencii «Uchenie Cerkvi o cheloveke» (Moskva, 5–8 nojabrja 2001 g.)*. [online] Dostupno: <http://www.kiev-orthodox.org/site/family/461/>
5. 'Osnovy social'noj koncepcii Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi (Fundamentals of the social concept of the Russian Orthodox Church)'. [online] Dostupno: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>
6. 'Osnovy social'nogo uchenija Cerkvi Hristian Adventistov Sed'mogo Dnja Rossii (The foundations of the social teaching of the Christian Church of the Seventh-day Adventist Russia)', 2009, Moskva, 288 s.
7. Rassel, B., 2004. 'Brak i moral' (Marriage and Morality)', *Per. Ju. V. Dubrovina*, M.: *Kraft*, 413 s.
8. Troickij, SV., 2001. 'Hristianskaja filosofija braka (Christian philosophy of marriage)', *Klin: Hristian. zhizn'*, 221 s.
9. Francisk Papa Rimskij, 2016. 'AMORIS LAETITIA. O ljubvi v sem'e (AMORIS LAETITIA. About love in the family)', *Poslesinodal'noe Apostol'skoe obrashhenie, NO Izdatel'stvo Franciskancev*, Moskva, 256 s.
10. Jurkovich, I., sost., 2000. 'Kanonicheskoe pravo o Narode Bozh'em i o brake (Canon law on the people of God and marriage)', 2 izd., ispr., M.: *Istina i Zhizn'*, 623 s.

* * *